

УДК 631.115.1

**Яворська Т.І.**, д.е.н, доцент©*Таврійський державний агротехнологічний університет, м. Мелітополь*

### **СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ**

*Проведено аналіз показників ефективності виробництва молока у фермерських господарствах України. Розглянуто вплив спеціалізації фермерських господарств на ефективність виробництва молока в окремих природно-економічних зонах.*

**Ключові слова:** спеціалізація виробництва, фермерські господарства, виробництво молока, економічна ефективність.

**Постановка проблеми.** Фермерські господарства, як і інші види сільськогосподарських підприємств, мають можливість самостійно вибирати види продукції, які будуть виробляти, використовувати матеріальні та трудові ресурси, визначати обсяги реалізованої продукції. Проте, найчастіше фермери обирають напрям діяльності, який приносить гарантований прибуток з метою подальшого зміцнення господарства. Такими видами продукції на сьогодні є виробництво продукції рослинництва, зокрема зернових культур та соняшнику. При цьому така тенденція існує в різних природно-кліматичних зонах без урахування раціональних принципів розміщення і спеціалізації виробництва.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вагомий внесок у розробку фундаментальних основ спеціалізації належить класикам марксизму-ленінізму. Зокрема, характеризуючи роль спеціалізації у суспільному виробництві, В.І. Ленін у праці «З приводу так званого питання про ринки» писав: «Для того, щоб підвищилася продуктивність людської праці, спрямованої, наприклад, на виготовлення будь-якої частинки всього продукту, треба, щоб виробництво цієї частинки спеціалізувалося, стало окремим виробництвом, що має справу з масовим продуктом і тому допускає (і викликає) застосування машин і т. ін.» [4].

Серед сучасних вітчизняних вчених-аграрників особливості процесу спеціалізації вивчали В. Андрійчук, М. Калінчик, П. Канінський, П. Макаренко, В. Месель-Веселяк, О. Онищенко, П. Саблук та ін. Необхідність впровадження спеціалізації у тваринництві, зокрема у виробництві молока розглядається у дослідженнях В.Бойка, С. Васильчак, О. Крисального, Р. Шайко та ін.

Водночас у наукових дослідженнях мало уваги звертається вивченню впливу спеціалізації на економічну ефективність виробництва молока у

фермерських господарствах. Досить часто побутує думка, що у фермерських господарствах взагалі недоцільно концентрувати молочне поголів'я через недостатній розмір сільськогосподарських угідь у більшості із них.

**Метою статті** є виявлення впливу спеціалізації на зростання економічної ефективності виробництва молока у фермерських господарствах різних природно-економічних зон України.

**Виклад основного матеріалу.** Від вибору та поєднання галузей сільського господарства, тобто від спеціалізації виробництва часто залежить економічний стан підприємства. В роки колгоспно-радгоспної системи в Україні було практично розроблено територіальну та зональну спеціалізацію, проведено велику роботу зі спеціалізації приміського сільського господарства. Однак перехід до ринкових відносин і проведення аграрної реформи в Україні практично зруйнували систему спеціалізації, яка діяла досить ефективно. Наприклад, спеціалізовані господарства з виробництва м'яса великої рогатої худоби, молока, свинини, продукції птахівництва та вівчарства забезпечували доволі позитивні результати діяльності, тому що дотримувалися принципів спеціалізованого, високонцентрованого виробництва.

На території України виділяють такі природно-економічні зони: Лісостеп, Північний, Центральний та Південний Степ, Полісся та передгірні й гірські райони Карпат і Криму. Оскільки межі зон не збігаються з кордонами областей України, їх було укрупнено до трьох найбільших: Степ, Лісостеп і Полісся, які мають чітко виражений виробничий напрям спеціалізації сільського господарства.

Нині фермерські господарства у всіх зонах надають перевагу вирощуванню зернових і зернобобових культур, а в зонах Степу і Лісостепу – соняшнику. Більшість фермерів через відсутність умов для прибуткового ведення галузі тваринництва, а також достатніх коштів для будівництва тваринницьких приміщень з урахуванням новітніх технологій та придбання племінної худоби, не мають можливості займатися виробництвом тваринницької продукції. Це підтверджується даними табл. 1, із яких видно, що частка фермерських господарств, які займаються виробництвом молока в середньому по Україні у 2010 році становила 2,8 .

*Таблиця 1*

**Основні виробничі та економічні показники виробництва молока у фермерських господарств по природно-економічних зонах України, 2010 р.**

Показники	Лісостеп	Степ	Полісся	Україна
1	2	3	4	5
Кількість господарств, од.	4255	4928	2545	11728
з них займаються виробництвом молока	77	38	210	325
Припадає с.-г. угідь на 1 господарство, га	120,8	151,4	70,8	122,8
Частка господарств, які утримують корів	1,8	0,8	8,3	2,8

Продовження табл.1

1	2	3	4	5
Реалізація молока, млн. ц	57,23	30,46	99,29	186,98
в тому числі на 1 господарство, ц	13,5	6,2	39,0	15,9
Частка молока у структурі товарної продукції, %	1,1	0,6	4,5	1,4
Повна собівартість 1 ц реалізованого молока, грн.	209,9	264,1	199,2	213,1
Ціна реалізації 1 ц молока, грн.	242,5	299,9	222,2	241,1
Прибуток від реалізації 1 ц молока, грн.	32,6	35,8	23,1	28,1
Рентабельність виробництва молока, %	15,5	13,6	11,6	13,2
Рентабельність продажу молока, %	13,4	11,9	10,4	11,6

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України (№ 2-ферм).

Найбільше утримують корів господарства зони Полісся (210 од.), найменше – у зоні Степу (38 од.). Відповідно частка цих господарств коливається від 8,3 до 0,8 %. Аналіз наведених даних не показує чіткого зв'язку між часткою у структурі товарної продукції та показників економічної ефективності виробництва молока. Разом з тим, групування фермерських господарств зони Полісся за питомою вагою молока в структурі товарної продукції підтверджує економічну ефективність виробництва молока в господарствах із вищим рівнем спеціалізації (табл. 3).

Таблиця 2

**Основні виробничі та економічні показники виробництва молока у фермерських господарств по природно-економічних зонах України, 2010р.**

Показники	Лісостеп	Степ	Полісся	Україна
Кількість господарств, од.	4255	4928	2545	11728
з них займаються виробництвом молока	77	38	210	325
Припадає с.-г. угідь на 1 господарство, га	120,8	151,4	70,8	122,8
Частка господарств, які утримують корів	1,8	0,8	8,3	2,8
Реалізація молока, млн. ц	57,23	30,46	99,29	186,98
в тому числі на 1 господарство, ц	13,5	6,2	39,0	15,9
Частка молока у структурі товарної продукції, %	1,1	0,6	4,5	1,4
Повна собівартість 1 ц реалізованого молока, грн.	209,9	264,1	199,2	213,1
Ціна реалізації 1 ц молока, грн.	242,5	299,9	222,2	241,1
Прибуток від реалізації 1 ц молока, грн.	32,6	35,8	23,1	28,1
Рентабельність виробництва молока, %	15,5	13,6	11,6	13,2
Рентабельність продажу молока, %	13,4	11,9	10,4	11,6

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України (№ 2-ферм).

Свідченням цього є фермерські господарства шостої і сьомої груп з часткою молока у товарній продукції відповідно 68,5 і 90,7 %. У них майже однаковий рівень ціни реалізації молока У п'ятій групі господарств рівень рентабельності виробництва молока досягає 21,3 %, рентабельності продажу – 17,6. На кожному центнері молока одержано 41,5 грн. прибутку.

Таблиця 3

**Вплив рівня спеціалізації на ефективність виробництва молока у фермерських господарствах зони Полісся, 2010 р.**

Показник	Групи господарств за часткою молока в структурі товарної продукції, %							По зоні
	I 0	II 0,1 - 10	III 10,1 - 20	IV 20,1 - 40	V 40,1 - 60	VI 60,1 - 80	VII від 80	
Кількість господарств, од.	2335	24	33	37	45	29	42	2545
Площа с.-г. угідь, млн. га	150	4,24	6,01	6,14	6,28	4,69	2,92	180,3
Частка с.-г. угідь, %	10,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,2	12,5
Припадає с.-г. угідь на 1 господарство, га	64,2	176,8	182,2	166,0	139,6	161,8	69,6	70,8
Реалізація молока, млн. ц - всього	0	2,7	12,5	11,5	22,6	25,3	24,8	99,3
- на 1 господарство, ц	0	111,1	377,5	312,0	502,7	870,6	589,4	39,0
- на 1 га ріллі, ц	0	0,68	2,35	2,26	3,94	6,26	9,25	0,60
Частка молока у структурі товарної продукції, %	0	5,2	14,8	28,6	49,0	68,5	90,7	4,5
Повна собівартість 1 ц реалізованого молока, грн..	0	217,2	124,8	210,3	230,3	194,7	205,6	199,2
Ціна реалізації 1 ц молока, грн.	0	189,2	172,0	220,5	224,3	236,2	235,8	222,2
Прибуток від реалізації 1 ц молока, грн.	0	-28,0	47,2	10,2	-6,1	41,5	30,2	23,1
Рентабельність виробництва молока, %	0	-12,9	37,9	4,8	-2,6	21,3	14,7	11,6
Рентабельність продажу молока, %	0	-14,8	27,5	4,6	-2,7	17,6	12,8	10,4

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (№ 2-ферм).

Однак, у третій групі фермерських господарств із часткою молока в структурі реалізованої продукції 14,8 %, відзначено найвищий рівень рентабельності виробництва молока та найнижчий – повної собівартості та ціни реалізації молока. Проте у даній групі на 1 гектар ріллі реалізовано молока 2,35 ц, тоді як у сьомій групі фермерських господарств цей показник становить 9,25 ц, або у 3,9 рази вище.

Отже, можна зробити висновок, що у фермерських господарствах зони Полісся, спеціалізованих на виробництві молока, доцільно мати частку його у структурі товарної продукції від 60 до 90 %. Фермерські господарства, які є об'єктом нашого аналізу, поступово починають відроджувати економічний інтерес до виробництва продукції тваринництва (табл. 4).

Таблиця 4

**Вплив рівня спеціалізації на ефективність виробництва молока у фермерських господарствах зони Лісостепу, 2010 р.**

Показник	Групи господарств за часткою молока в структурі товарної продукції, %							По зоні
	I 0	II 0,1 - 10	III 10,1 - 20	IV 20,1 - 40	V 40,1 - 60	VI 60,1 - 80	VII від 80	
К-ть господарств, од.	4178	16	16	16	8	13	8	4255
Площа с.-г. угідь, млн. га	488,9	9,4	7,9	4,2	1,2	1,8	0,52	514
Частка с.-г. угідь, %	33,9	0,7	0,5	0,3	0,1	0,1	0,0	35,7
Припадає с.-г. угідь на 1 господарство, га	117	589,7	491,9	265,3	149,9	140,3	65,5	120,8
Реалізація молока, млн. ц, всього	0	5,8	12,9	15,7	4,6	11,3	6,9	57,2
- на 1 господарство, ц	0	362,9	807,9	982,3	573,8	866,7	865,9	13,5
- на 1 га ріллі, ц	0	0,63	1,68	3,97	3,88	6,74	14,7	0,11
Частка молока у структурі товарної продукції, %	0	4,4	13,2	26,8	45,3	73,5	94,2	1,1
Повна собівартість 1 ц реалізованого молока, грн.	0	202,8	206,0	160,9	249,4	245,8	250,1	209,9
Ціна реалізації 1 ц молока, грн.	0	238,4	247,1	209,9	260,0	272,7	251,1	242,5
Прибуток від реалізації 1 ц молока, грн.	0	35,7	41,2	48,9	10,6	26,8	1,0	32,6
Рентабельність виробництва молока, %	0	17,6	20,0	30,4	4,2	10,9	0,4	15,5
Рентабельність продажу молока, %	0	15,0	16,7	23,3	4,1	9,8	0,4	13,4

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України (№ 2-ферм)

Зокрема, фермерські господарства зони Лісостепу мають більшу частку виробництва тваринницької продукції, порівняно з іншими природно-економічними зонами. Серед 4255 обстежених фермерських господарств Лісостепу виробництвом молока займаються 77, або 1,8 %. Групування фермерських господарств за часткою молока у структурі товарної продукції засвідчує, що в усіх групах виробництво молока є прибутковим.

**Висновки.** Виробництво продукції тваринництва, зокрема молока, має певні переваги: рівномірна зайнятість й одержання доходів, менша залежність від погодних умов, використання кормів власного виробництва та добрив тощо.

Наведений аналіз показав, що високих показників економічної ефективності молока можна досягти і в фермерських господарствах із невеликими площами сільськогосподарських угідь залежно від природно-економічної зони. Більше того, у зонах Лісостепу і Полісся саме господарства із меншими площами сільськогосподарських угідь більше спеціалізуються на виробництві молока. Отже, врахування багаторічної зональної спеціалізації передбачає розвиток молочної галузі та відповідно залучення необхідних інвестицій у першу чергу в фермерських господарствах зон Полісся та Лісостепу.

На даний час вирішальне значення для створення спеціалізованих фермерських господарств по виробництву продукції тваринництва мають достатній обсяг інвестицій для розвитку галузей, ціновий фактор і попит на продукцію тваринництва, який коливається залежно від купівельної спроможності населення. За наявності доступних довгострокових кредитів для будівництва тваринницьких ферм і допомоги держави у фермерських господарствах, особливо розміщених поблизу великих міст і промислових центрів, можливо ефективно розвивати галузь тваринництва, особливо виробництво молока.

### Література

1. Економіка сільського господарства: підручник / П. П. Руснак, В. В. Жебка, М. М. Рудий та ін.; за ред. П. П. Руснака. – К.: Урожай, 1998. – 320 с.
2. Канінський П. К. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: монографія / П. К. Канінський. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 348 с.
3. Канінський П.К. Особливості розвитку спеціалізації аграрного виробництва в умовах ринкових відносин / П. К. Канінський // Економіка АПК. – 2006. – № 10. – С. 43–47.
4. Ленін В. І. З приводу так званого питання про ринки. Повн. збір. творів / В.І. Ленін – К. : Вид-во політ. літ-ри України, 1969. – Т. 1. – 620 с.
5. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С.3–12.

6. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підручник / С. П. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупий; за ред. проф. С. П. Азізова. – К.: ІАЕ, 2001. – 834с.

**Summary**

**Yavors'ka T.**

*Tavria State Agrotechnological University*

**SPECIALIZATION IN ECONOMIC EFFICIENCY  
OF MILK PRODUCTION FORMING FOR FARMS**

*The milk production efficiency analysis on Ukrainian farms was conducted. The influence of farm specialization on the milk production efficiency in some natural and economic zones of Ukraine was considered.*

**Key words:** *specialization of production, farms, milk production, economic efficiency.*

*Рецензент: д.е.н., професор Шульський М.Г.*